

Primit će stostruko (Mt 19, 29). Veću obitelj. Očinstvo i materinstvo većih dimenzija. Polog na banku gdje moljac ne izjeda. Presađivanje osjećaja na teren gdje nikada ne venu. Koncentracija duše na posao koji ne izjeda, ne usmrćuje, iako je možda svećenik-žrtva od rada izgarao. I slaviti će Gospodina svojim životom, svojim djelovanjem.

Ostvarenje onog poziva na blaženstvo onih »čista srca«. A to je doista anticipacija one definitivne sreće u trajanju bez vremena, gdje sklonost na ženidbu i udaju ne dolazi do izražaja. To je ono »in carne praeter carnem vivere« — živjeti u tijelu kao izvan tijela, donekle životom anđela (Mt 22, 30).

Jordan Kuničić OP

MORAL U MARCIJALOVIM EPIGRAMIMA

Epigram je kratka pjesma u elegijskom distihu ili kojem drugom metru. Katkada on broji i nešto više takvih stihova. Obično sadrži samo jednu misao, koja redovito vrne kao iskra na kraju pjesme. Ta iskra, ispočetka zapretana, oprezno se raspiruje, da bi na kraju i iznenada nekoga opekla i ubola kao osinji žalac. Prema tome, epigram je srodan satiri, ali nije uvijek satira, ne peče uvijek. Nekada miluje kao majčina ruka i kane blago u dušu kao ulje na ranu.

Kolijevka je epigramu, kao i drugim vrstama pjesništva, u Grčkoj. Isprva on i nije bio ništa drugo nego ono, što mu riječ kaže: kratki napis na grobu ili drugom spomeniku u čast junaka i junačkih djela. U Grčkoj nije otkoracao daleko od kolijevke. Tamo je zar jedva prohodao i tako jedva stigao do Rima. U Rimu se epigram razvio i usavršio i po obliku i po sadržaju. Počeo je sebi malo po malo prisvajati sadržaj i misao satire i elegije, a svagdanji bujni život i rimska ulica davali su epigramu i satiri obilato piće. Katul je počeo sa satirom, a Marcijal bogato i obilato razvio ovu bodljikavu pjesmu; on ju je doveo do savršenstva i do vrhunca. Poslije njega njezin je trn otupio i pomalo uvenuo.

M. Valerije Marcijal rodio se oko 40. godine u Španjolskoj, u gradiću Bilbilis, na rječici Salo. Pjesnik voli svoje rodno mjesto, neobično se divi svom rodnom kraju, posvećuje mu zanosne stihove. Bilbilis njemu svojom idiličnom ljepotom ne zaostaje ni za Tebom ni za Mikenom; svojim bistrim potocima, svojim vedrim nebom nadvisuje i svijetli Rodos. Ipak oko 64. godine Marcijal ostavlja svoj svijetli Bilbilis i seli u Rim i u Rimu pune 34 godine provodi boemski, gotovo prosjački život. Gotovo svaki dan se ponižava i dosađuje svojim patronima. I nikada nije zadovoljan onim, što prima. Dobiva od njih novca, odjeće, hrane, ali on prosi iznova. Šalju mu svagdanjeg jela, a njemu je krivo, što tu nema i čutere. Kad mu daruju togu, htio bi još i plašt. Sve mu to nije trebalo, jer je u Rimu imao kuću i posjed u Nomentanu blizu Rima. A zaštitnici su bili zaista darežljivi: ako je kroz krov procurilo, oni su ga zakrpali, ako je pjesnikova toga ostala odrpana, dobrotvori su pokrivali njega kao i njegovu kuću. Poslije niza godina ostavlja Rim, opet uz pomoć patrona Plinija Mlađeg, koji mu plaća put. Vraća se u svoj Bilbilis. Tamo ga dočekuje drugi zaštitnik, bogata udovica Marcela. Ima na raspolaganje njezinu kuću, njezino bogatstvo. Ipak mu je dosadan i nezadovoljan je. Umire nakon malo godina od nostalgije za Rimom. — Svakako, čudan svat.

Pisao je, kako je rečeno, epigrame. Napisao ih je mnoštvo, šareno i raznoliko mnoštvo. Svagdanji život, ulica, njegova skitnja, posjeti, gozbe, prijatelji neprijatelji, sve mu je to obilato pružalo građe, budilo ideje, ostrilo često preostro pero. Pred našim očima nižu se svi mogući tipovi ljudi, živi i prisutni, kao što su se nizali pred njegovim. Nižu se kicoši i huligani, lakomci i čankolizi, svadljivci i nasrtljivci, kakve je ono i Horacije sretao. Slušamo brbljave od-

vjetnike ili onoga, što govori samo, kad je u dvorani galama. Namjeramo se na dangube, na loša liječnika, zaboravljiva dužnika i prevarenog vjerovnika. Moramo, dakako, često odvrćati oči od raspuštenih, zalutalih, propalih žena, koje prolaze ili čekaju. I pjesnik je svoje sigurno odvrćao, kad ih je onako šibao.

Prema tome, mnogo se pisalo o moralu u Marcijalovim epigramima. I zaista oni pružaju obilato građe i razloga. Neki su zaista morali djelovati negativno, ali mnogima je bila uloga: ridendo castigat mores. Uglavnom se ipak može sa sigurnošću reći, da Marcijal općenito nije išao za tim, da širi nemoral i sablazan. I kod najneukusnijih izraza i čitavih takvih prizora na kraju skoči iskra, koja opeče opačinu, koja ismija, izrugava manu, koja ošine porok pojedinca i staleža. Žegući je liječio. Katkada je, rekoh, prešao mjeru. Znali su mu stihovi biti oštri kao Ksantipin jezik, otrovni kao Lokustin napitak, a ghusni i smradni kao rimska kloaka, odakle ih je Marcijal u velikom broju i izvlačio; iz kloake na ulici i one po domovima. Takvi stihovi su se sigurno gadili, a možda je po njima i takav porok nekome ogadio, kad je građanka ili građanin sebe vidio u takvoj klaoki, sebe ugledao i ogledao u tom ogledalu.

Donosimo nekoliko primjera i sličica iz Marcijalovih epigrama, po kojima se vidi, da on razne mane žena i muškaraca nemilosrdno šiba i oštro osuđuje.

a. Osuđuje tako neiskrenu Geliju:

Kad je sama, tad ne plače Gelijsa za ocem,
Kada netko bane, suze odmah potokom poteku.
Tko pohvalu traži, Gelijsko, suzama, taj ne trpi,
Trpi onaj zbilja, bez svjedoka koji trpi. (I, 33)

b. Acera je uvijek pijana. Pjesnik je nemilo ruži:

Vara se tko misli, da Acera od jučerašnjega
Zaudara vina;
Acera pije sve do zore dana današnjega. (I, 28)

c. Ne šteti ni bijednu, krezubu Eliju:

Četiri si zuba, ako se sjećam, imala Elijo,
Dva si jednom iskašljala, pa dva opet;
Možeš sada kašljat' po sve dane,
Nema zuba trećim kašljem da ispane. (I, 19)

d. Možemo zamisliti, kako je bilo pri duši ćelavoj Ligiji, kad je čitava ove stihove:

Koliko je vlasi Ligiji na glavi,
Da je godina toliko,
Trogodišnjom bi mogla da se pravi.

e. Ne prašta Marcijal ni taštoj Lekaniji:

Taida ima crne, Lekanijske zube bijele.
Što je uzrok tome?
Ona ima svoje, kupila je ova cijele. (V, 43)

f. Namjerio se Marcijal i na plemenite žene. Tako Arija umire zajedno s osuđenim mužem:

Kad je čista mač pružala Arija Petu,
Što ga iz utrobe bješe trgla svoje,
Vjeruj, reče, rana me ne boli ništa moja,
Ali boli, Pete, što ćeš je zadati sebi, tvoja. (I, 13)

Iznosi, dakle, Marcijal mane i vrline žena. Mane, da ih poprave, vrline, da ih slijede.

Nije on zaboravio žigosati ni mane i nedostatke muškaraca.

a. Tako vrlo loše prolazi nevrijedan liječnik:

Negda liječnik bješe,
A sada je grobar Diaul,
Što ko grobar radi
To činjaše liječnik mladi. (I, 47)

b. Isto tako oštro gađa lakomog lovca za imanjem bolesne starice:

Želi u brak doći Gemel Maronili,
Čezne i nasrće, zaklinje i miti.
Zar je tako lijepa? Ništa grđeg zamisliti.
Što to u njoj traži i što mu se mili?
Kašlje i cvili (I, 10)

c. Marcijal nikako ne trpi dosadne prijatelje i loše pjesnike, pa ih izbje-
gava i odbija redom. Nekoliko primjera redom:

Što mi daje nomentanska njiva,
Pitaš, Line.
Veliko mi blago pruža:
Da mi tebe pred očima skriva. (II, 38)
Da stihove protiv mene piše Cina,
Priča svatko.
I ne piše, kad mu pjesme
Baš ne čita ma tko. (III, 9)
Ti se čudiš, Teodore,
Tebi što ne šaljem knjige svoje,
A toliko moliš i toliko tražiš.
Razlog velik to je:
Da ti meni ne bi slao svoje.

Ima još mnoštvo sličnih, koji su, vjerujemo, imali i izvršili svoju dobru i pozitivnu misiju. Ali ima još zaista puna njegova klijentska košara stihova i epigrama, u kojima sam napomenuo, i koje je nemoguće navoditi. Jedva bi ih papir podnio. Iz takvih epigrama netko bi mogao zaključiti, da je Marcijal bio zao i pokvaren čovjek. Dok čitamo npr. slijedeće stihove:

Likoris je u grob vrgla prije svoje
Sve do jedne, o Fabjane.
O da bi se srećom sutra zbilo,
Da postane prija žene moje,
O Fabjane! (IV, 24)

Ali slijedeći navodi i primjeri lako će dokazati, da ovdje nije ozbiljno mislio, da se možda samo igrao riječima.

Ima naime lijepi broj epigrama i stihova, koji ga očituju kao dobra u duši čovjeka ili barem ne opaka. Moglo bi se i za to nabrati nekoliko košarica ugodnih i slatkih pjesmica. Nešto ćemo od toga navesti sve u slobodnom prijevodu i ritmu kao i gornje.

Iznosio je na vidjelo razne mane, ali nije ni vrline ostavljao u mraku. Laskao je Domicijanu, ali je dičio vrloga Katona i Trazeju, kreposnu Ariju i Porciju. Oštro je prekorio ubojstvo i ubojice Cicerona i Pompeja, da bi što više odskočile vrline ovih:

Antonije i Potin počinije jednak zločin,
Kad skinuše dvije posvećene glave.
Ona ti je bila sveta, kad su ti ulicama
Kola, Rime, trijumfalna išla, lovora puna;
Ova, kad je glas mu zvonki

S govornice na trgu odjekivo.
Gori zločin počini Antonije nego Potin.
Ovaj slušo gospodara, onaj osvetu i sebe. (III, 66)

Uza sve to, što je većinom živio u gradu, neobično cijeni i hvali život na selu, u prirodi i samoći, kako ga provodi njegov prijatelj Marko:

Marko slavan i u ratu i na foru,
Ipak voli biti skromne njive orač
I dokono na selu boraviti dane.
Zar tko voli hladni ljubiti mramor Sparte,
Ili jutrom tuda obijati vrata,
Ako može lovačku istresati punu torbu,
Izvlačiti ribu na udici što kopreca,
I cijediti meda žuta iz crvenog lonca?
Kad ti krupna trpa domaćica stol što škripi,
I kada ti se jaja vlastitih kokoša
U lužnom žaru tvojih drva peku?
Nek ne mili se život takav,
Kom se ja ne milim.
Neka živi po uredima grada,
Blijed i bijedan neka vene. (I, 55)

Samo Horacijevi stihovi iz šeste njegove satire mogu se mjeriti s crtama i opisom toga skromnog, prirodnog i sretnog života.

Marcijal doduše nije trajno provodio takav život, možda i obratno, ali ga je ipak znao cijiniti, ali mu je posvetio velik broj stihova i ugodnih epigrama, upravo slatkih i ljupkih, koji govore o djetinjoj jednostavnosti njegova srca:

Kvintilijane, vrli učitelju mladeži naše
Vjetrenjaste i diko govornika naših!
Žurno što živim, iako siromah,
I još u snazi pa možda vrijedan, prosti.
Nitko ne živi dovoljno žurno.
Nek to čeka tko blago očevo nadvisiti
Želi pa dvore svojom slikom, kipom ukrasiti.
Meni atrij godi i krov nad glavom,
Što mu dim ništa ne smeta.
Studenac me mami i livada travna,
I momak sit nek bude, žena ne baš učna,
U noći san do sita i nesvadjljiv dan. (II, 90)

Marcijal je volio selo i život na selu, o njemu je zanosno pjevao, a samo dobru čeljad može privlačiti selo i priroda.

Značajka je dobra čovjeka i to, kad ga zanos čar i milina prijatelja i prijateljstva. Taj zanos je kitio Marcijala, a on je time okitio svoje pjesme:

Ako nekog u broj treba mećat prijatelja rijetkih,
Kao što ih drevni pozna glas i vjera;
Je li netko vrlinama prožet Atene i Minerve,
Djeva čistih, pa je srca vjerna, skromna;
Ako netko pravdu čuva, poštenju se divi,
Bogovima ne upravlja molba muklih;
Ako ikog duha veljeg snaga krijepi:
Nestalo me, ako to Decijan ovaj nije. (I, 39)

Više dapače cijeni dobra prijatelja nego roditelja, pa se više raduje rođen-danu pravog druga nego svoga oca. (IX, 52)

Marcijal voli malene, osjeća za djecu. Pokvarena čeljad ne poznaje tako

nježnih osjećaja. Kod mrtve, male Erocione on iskreno roni suze, koje pretače u stihove, tužne i nježne:

Oče, majko, kćerkicu preporučam vašu,
Ljubav moju, sreću moju i veselje.
Neka mala Erociona pred sjenama ne dršće
Mrkim ni žvalama gadnim tartarske nakaze!
Imala je šestu zimu dočekati punu,
Al joj dana baš toliko ne doteče.
Nek nestašna igra kod patrona starih,
Nek joj usne šapću, brblju ime moje.
Nek joj oštri busen ne pokriva kosti nježne;
Ne budi joj, zemljo, teška; ona tebi nije bila. (V, 34)

Mala Erociona je bila Marcijalu nježno janješce, biser s istoka, bjelja od slonove kosti, od netaknuta snijega, ljiljan bez ljage. A sada je njemu tužnu samo pusti pepeo, nejaka oteta svojima milim od nemila udesa. I on je zdvojan. (V, 37)

Jednako je očajan i nad smrću male Antule, kao što su zdvojno očajni i njezini roditelji. Njima bi bilo lakše u duši, da se njihovo ime čita na grobu nego njezino i da su oni sišli k stigijskim stijenama. Ali neka žive, da joj humak rese, kosti časte. (I, 114)

Jake osjećaje simpatije i tuge izljuje u kratkoj posmrtnoj pjesmi posvećenju malome Urbiku, koji još nije bio navršio treću godinu, a bio je sva radost svojih roditelja.

Veliki broj stihova pokazuje, kako je Marcijal bio osjetljiv na tuđu bol i nesreću u bilo kojoj bolnoj prigodi ljudskog života. Stihovi su mu duboko prožeti takvim osjećajima. Nježnost Marcijalova morala i upravo očinska ljubav prema kućnoj mu čeljadi očituje se u mnogim zgodama i nezgodama. Njegova je kućna čeljad u njemu zbilja vidjela i osjetila plemenita čovjeka. Bila mu je zato uvijek odana i spremna u žurbi da mu olakoti život. A smrt kojega od njih uvijek uzbuđuje u njemu bolnu tugu i obilne suze:

Alkime, što mi te ote smrt nemila
U cvijetu godina mladih,
Što mi te krije mekana trava kod Lavika;
Ne krijem ti humak mramorom sa Para,
Tvrdim, hladnim, tvom pepelu teškim,
Nego palmom sjenastom i busom
Vjek zelenim od suza, što ih ronim nad njim.
Ti ih primi, drago dijete, u znak boli moje
Trajne; a kad Laheza rasprede moje dane,
Toplije ne želim suze humku svome. (I, 88)

Sdruge strane oštrim riječima grdi opaku i nedostojnu majku, koja zbog ljubavnika ostavlja i zapušta rođenu djecu pa ona umiru od gladi. (II, 34).

Oštar glas diže protiv one rimske gospode, koja je nemilosrdno zrcalom umlatila svoju sobaricu, što ju je loše počesljala:

Jedna se pletenica iz čitava vijenca omakla
S glave zbog loše igle, i taj si zločin
Kaznila kruto zrcalom, gdje opazi,
Lagalo, a Plekuza od udarca pade
Kao žrtva tih strašnih pletenica.
Ne kiti, Lalago, više tu prokletu kosu.
Nek sluškinja mlada ne takne ti više
Glave lude. Nek daždenjak ti kosu kvasi,
Guli, i britva oštra glavu ti ogoli,
Da bi slika tvoja ko zrcalo bila strašna. (II, 66)

Evo obilje primjera i dokaza, da Marcijal uza sve brojne, preko mjere neukusne stihove i epigrame, ipak u sebi nije bio opak ni pokvaren čovjek, da je bio čovjek pun ljudskih osjećaja, čovjek srca i ljubavi prema malima i podložnima, u jednu riječ čovjek dobra i pozitivna morala.

Forsitan et hoc meminisse iuvabit.

Rafael Radica

RENASANSI I PROBLEM LJUDSKE SREĆE

Uobičajeno je pod pojmom renesanse podrazumijevati ono kulturno-povijesno razdoblje koje je u bitnom određeno radanjem novovjekovne faze u razvitku evropske kulture na temelju postepene preobrazbe srednjovjekovnog duha i svih njegovih ekonomskih, kulturno-povijesnih i životnih uvjetovanosti. Pri tome se obično renesansa shvaća kao preporod, kao palingeneza u kojoj je emancipacija ljudskoga, sputanog prije u okvirima srednjeg vijeka u totalnoj alienaciji i degradiranosti od strane i kroz forme religioznoga, dovedena do panegirika čovjeku, ljudskome, prirodnome, ovozemaljskom, kao preporod koji je izvanjski obilježen iskrenom i nepatvorenom veselošću života. U tom smislu ističe se tzv. emancipacija ljudskoga na planu umjetničkog stvaranja izborom novih, ovozemaljskih, zdravo-prirodnih i ljudskih objekata (mjesto prijašnjih svetaca i madona), u znanosti — orijentacijom na prirodno-znanstveno istraživanje i otkrića, u filozofiji — negacijom i odbacivanjem skolastičke siglogistike, kritičkom orijentacijom na području spoznajne teorije i izgradnjom nove i od dogmatike pročišćene metode spoznaje. Antropocentizam kao opozicija i oštra, nepošteditna antitetičnost srednjovjekovnom teocentizmu ističe se na svim planovima i sferama renesansnog života: mjesto prijašnjeg svjetskog latinskog jezika, izgrađuju se i unapređuju pojedini narodni jezici, mjesto koncentracije kulture u nekoliko crkvenih sveučilišta niče nova nacionalna kultura čija su žarišta nove

svjetovne univerze, mjesto prijašnjeg papinskog centralizma i cezaropapizma niču nove svjetske države sa svojim nacionalnim vodama, mjesto prijašnje orijentacije na onozemaljsku, transmundanu sferu renesansni se čovjek sve više orijentira na konkretnost svoga ovozemaljskog postojanja: on je pustolov mjesto prijašnjeg asketa, lovac na blago mjesto prijašnjeg iskrenog kršćanina koji se odricao materijalnog dobra itd.

Sve to, zajedno s činjenicom da su u renesansi udareni temelji budućeg čovjekova fantastičnog prodora u prirodu postojećega, kao i činjenica da se ta postepena izgradnja novoga odvijala u formi obnove antiknoga — daje nam pravo da ovo povijesno razdoblje nazovemo imenom obnove i preporoda.

Međutim, paralelno s tim zaokretom, točnije u samoj njegovoj biti, niklo je i čvorište i početak jedne intimne unutarnje degradacije i pada čovjeka. Osobito to dolazi do izražaja, ako se na renesansu gleda s jednog iskrenog humanitarnog i psihološko-filozofskog stanovišta. U tom, naime, svjetlu ovo razdoblje povijesti kršteno imenom »renesansa« nije nikakav panegirik i slavo-pojka ljudskoga, nego tužaljka koja će iz stoljeća u stoljeće radati, dakako, sve većim stupnjem emancipacije i posvjetovljenja, ali i sve većom unutarnjom krizom, prevratima, dekoncentričnošću, nespokojsvom i skepsom, sve većim i dubljim, sve po pitanjima ljudske sreće tragičnijim udaljavanjem čovjeka od Boga, svim, dakle, onim što toliko